

Om vrijheid

Bettine Siertsema

I
Vrijheid, wat is dat? We lijken het pas te weten, als het afwezig is. Op Bevrijdingsdag vieren we de bevrijding van de bezetting van ons land door Duitsland, dan weten we het weer even. We realiseren ons scherp wat hoe vrij wij zijn als we de schuilkelders in Oekraïne zien, of als we zien hoe vrouwen en meisjes in Afghanistan zo ongeveer elke vrijheid afgenomen wordt. We beseffen hoe vrij wij zijn als we vrouwen zien demonstreren in Iran voor de vrijheid om de wind in hun haren te kunnen voelen, en nog scherper gaat dat door ons heen als we lezen dat er jonge mensen – vrouwen én mannen – opgehangen worden omdat ze simpelweg meededen aan die demonstraties. Kortom, we weten wat vrijheid is vooral als we geconfronteerd worden met de afwezigheid ervan.

Maar wat betekent vrij zijn in het hier en nu voor óns, voor wie het zo vanzelfsprekend is geworden? Tijdens de lockdowns konden we even ruiken aan onvrijheid, al was het nog een milde vorm vergeleken bij wat er gaande was in China en Italië. Maar het is verbazingwekkend hoe ver die tijd alweer naar de achtergrond verdwenen is.

Al onze vrijheden, om te stemmen op wie we willen, om onze partner te kiezen, om ons beroep te kiezen – binnen de mogelijkheden van onze aanleg en opleiding – om wel of niet naar de kerk te gaan, hoe we onze vrije tijd invullen, waar we ons geld aan besteden (als we meer hebben dan voor de basale levensbehoeften nodig is), het is allemaal zo vanzelfsprekend dat we er vrijwel nooit bij stilstaan. Natuurlijk wordt onze vrijheid wel begrensd door zaken als sociale druk, economische omstandigheden, biologische gegevenheden, ons milieubewustzijn, en vaak ook door de keuzes die we in het verleden hebben gemaakt. Toch, geen regering, geen leger of politie die ons voorschrijft welke keuzes we moeten maken. Zo beschouwd leven we absoluut in vrijheid en dat is zeker iets om te koesteren, te beschermen en dankbaar voor te zijn.

Maar hoe vrij zijn we eigenlijk echt? Want ik kan hier ook heel ander verhaal ophangen. We lijken wel allemaal zo vrij, hier in ons veilige Nederland, maar in werkelijkheid zitten we vast in een maatschappelijke orde en in politieke structuren die we niet zelf gebouwd hebben en misschien ook helemaal niet willen. Protesteren, demonstreren, actievoeren, áls het al helpt, is het maar heel mondjesmaat en pas op de lange termijn, of het nu gaat om Corona-maatregelen (gesteld dat je daartegen was), om institutioneel racisme, om de opwarming van de aarde door ons collectieve gedrag, of om oorlog of onrecht ver weg. Is het niet naïef om te denken dat een demonstratie of een protestbrief daar werkelijk iets aan kan veranderen?

En zijn we wel zo vrij in ons individuele, persoonlijk leven? Het dagelijks leven kan een knellend keurslijf zijn met de voortdurende tijdsdruk van meer, beter, sneller... En dan de sleur van alledag. Al is het allemaal misschien niet echt beroerd, je zit toch vast aan je baan, de hypotheek, je relatie, gezin, je vrijwilligerswerk. We zitten vast aan verantwoordelijkheden waar we misschien ooit zelf voor gekozen hebben, maar wat kunnen ze zwaar drukken zo langzamerhand. En hoe vrij waren de keuzes eigenlijk die we ooit hebben gemaakt en die we nog steeds maken. Meer dan een eeuw geleden al zetten Dirk Witte en Jean Louis Pisuisse daar

vraagtekens bij in het lied 'Mensch, durf te leven' en Wende Sniijders laat gepassioneerd horen hoe actueel dat nog steeds is. (<https://www.youtube.com/watch?v=pPp014fA6Lw>)

II

Is dat dan wat vrijheid is: je niets aantrekken van conventies en van wat anderen van jou verwachten? In het fragment uit het Johannes-evangelie dat we zojuist hoorden gaat het ook over vrijheid. Is dat *díe* vrijheid, van 'kies je eigen weg', die Jezus op het oog heeft als hij zegt: 'de waarheid zal u vrijmaken'?

Het fragment maakt deel uit van een polemisch gesprek tussen Jezus en 'de Judeeërs'. De polemieek in het Johannesevangelie spitst zich toe op de vraag hoe de Joden zich moeten verhouden tot de heersende wereldorde, die van het Romeinse rijk. Kunnen zij trouw zijn aan hun wezen, aan hun identiteit, de Thora, trouw zijn aan de Naam, en zich tegelijk schikken naar die heersende macht, zelfs aanschurken tegen die macht?

Jezus richt zich in dit fragment tot diegenen onder hen – en dat waren er volgens de tekst velen – die vertrouwen in hem hadden. Toch is het gesprek niet minder scherp. Als hij zegt dat de waarheid hen zal vrijmaken, reageren zijn toehoorders verontwaardigd dat ze helemaal geen vrijmaking nodig hebben omdat ze immers geen slaven zijn. Ze nemen dus meteen weer afstand van wat Jezus zegt en daarmee poetsen ze hun eigen situatie en zelfs hun geschiedenis weg. Ze zijn dan misschien geen slaven in de juridische zin van het woord, maar ze leven onder het juk van Rome, zoals eerder hun voorouders onder dat van Babylonië en een hele reeks andere overheersers. De bevrijding uit de slavernij in Egypte heeft hen tot volk gemaakt en staat centraal in het zelfverstaan van Israël. Maar dat gegeven doet nu even niet mee in hun ontkenning dat ze slaven zouden kunnen zijn. Ze beroepen zich op hun afkomst, vrijheid is echter niet iets is waar je op grond van je afkomst aanspraak kunt maken. Jezus stelt daartegenover dat iedereen die de zonde doet een slaaf is van de zonde. Zonde is niet een begrip dat in onze kringen heel populair is, onze katholieke of calvinistische stekels gaan ervan overeenind staan. Maar toch kunnen we herkennen wel wat hij bedoelt: van slechte gewoontes – alcoholgebruik, ongeduld in het verkeer, nieuwe kleren kopen terwijl je eigenlijk niets nodig hebt – tot de macht van geld en bezit en de drang om te beschermen, liefst te vermeerderen, wat je hebt: wie van een afstandje naar zichzelf kijkt, wéét dat je in de ban bent van zaken die niet sporen met het voorbeeld dat Jezus in zijn leer en leven heeft gegeven. We zitten met zoveel draden vast aan een werkelijkheid die we niet oké vinden, maar die we toch voortdurend in stand helpen houden.

Het onder ogen zien van die waarheid, maakt ons dat vrij? Misschien. Om je ergens van te bevrijden, of te laten bevrijden, is immers eerst nodig dat je erkent niet vrij te zijn. Dat geldt voor allerhande verslavingen niet minder dan voor politieke en economische structuren.

III

Wat vrijheid nu eigenlijk is, is ook het thema van het lied dat we zojuist zongen. Het is een spannend lied, omdat een expliciet antwoord uitblijft. 'Als vrijheid was wat vrijheid lijkt, wij waren de mensen niet die wij nu angstig zijn.' Die beginregel, roept zelfs twee vragen op: wat is schijnvrijheid en wat is ware vrijheid?

Het wemelt in de tekst van dit lied van Bijbelse zinspelingen, naar profetenteksten en psalmregels, naar de kruisiging ('dan valt de nacht over het middaguur'), naar het begin van het

Johannes-evangelie (In den beginne was het Woord), naar het begin van de schepping (Er zij licht). Het lijkt me dat vooral het verhaal meespeelt van de tocht door de woestijn na de bevrijding uit Egypte, als een beeld van het menselijke bestaan, een zijn 'tussen moed en wanhoop', angstig zijn, wel weten wat leven is, maar daar niet naar leven (denk nog even aan het lied van Wende).

En ik meen dat er, zonder directe citaten, ook een echo te horen is van de Frans-Joodse filosoof Emmanuel Levinas (1906-1995). De titel van zijn bundel opstellen over het jodendom uit 1963 luidt *Moeilijke vrijheid*. Uitverkiezing is in zijn opvatting een uitverkoren zijn tot verantwoordelijkheid voor de ander, niet alleen van het Joodse volk, maar van elke individuele mens die aan die oproep tot verantwoordelijkheid gehoor wil geven. Wie heeft niet de neiging zich neer te leggen bij 'de heersende wereldorde', bij de economische en politieke systemen waar we deel van uitmaken, bij die werkelijkheid van "zo is het nu eenmaal", juist omdat die werkelijkheid zo massief, zo onveranderbaar lijkt. Maar zulke berusting is volgens Levinas slavernij. Wat de mens onderscheidt van dieren is dat zij een keuze hebben, een keuze maken, kunnen ingaan tegen hun instinct van zelfbehoud en een plezierig leven. Wie ervoor kiest antwoord te geven op het appel dat de ander op ons doet, ook als dat tegen ons directe eigenbelang ingaat, die maakt zich vrij van de slavernij van de berusting, die maakt haar mens-zijn waar. Elk protest tegen onrechtvaardigheid (of het nu effect heeft of niet), elk werken aan een wereld die anders is, beter, liever, elke solidariteit met mensen die het minder getroffen hebben dan wij, is een uitdrukking van onze menselijke vrijheid. Het is een moeilijke vrijheid, jazeker, het is niet zo gemakkelijk om rust en berusting in te wisselen voor rusteloosheid.

Verantwoordelijk zijn voor anderen lijkt onze eigen vrijheid in te perken, maar diep van binnen beseffen dat wij zonder die anderen niets en niemand zijn. In het antwoorden op het appel dat een ander op ons doet, in die **verantwoordelijkheid**, worden wij iemand, iemand met 'een hart vol van warmte en liefde in je borst' (zoals Wende zingt). Daarom is dat antwoorden geen inperking maar juist uitdrukking van onze vrijheid. In het appel van de ander, in dat geroepen worden, dat we misschien soms voelen als een inbreuk op onze vrijheid, juist in dat appel is het dat God ons vasthoudt, ons maakt tot zijn bondgenoten. Roeping is immers: opdracht en zegen.